

Ernst Jenni, *Studien zur Sprachwelt des Alten Testaments*, Kohlhammer, Stuttgart 1997, ss. 224.

Autor, Ernst Jenni, emerytowany profesor Starego Testamentu na uniwersytecie w Bazylei (Szwajcaria), należy do grona najlepszych znawców języków biblijnych. Wśród bardziej znanych owoców jego pracy można wymienić podręcznik do biblijnego języka hebrajskiego (*Lehrbuch der hebräischen Sprache des Alten Testaments*) czy wydany przy współpracy C. Westermanna dwutomowy słownik teologiczny Starego Testamentu (*Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*).

Studien zur Sprachwelt des Alten Testaments jest zbiorem 20 artykułów wydanych wcześniej w różnych czasopismach i dziełach zbiorowych. Celem wydawców (B. Huwyler, K. Seybold) było umożliwienie zainteresowanym łatwiejszego dostępu do tych cennych przyczynków dla lepszego zrozumienia przesłania Starego Testamentu.

Autor rozpoczyna swoje artykuły od wskazania na językowo-gramatyczny problem, by potem poprzez niekiedy bardzo zawiłą, ale niezwykle logiczną analizę dojść do rozwiązania, które wskazuje na, jego zdaniem, właściwą perspektywę wyjściową dla wyciągnięcia z orędzia biblijnego słusznych wniosków teologicznych.

Swój pierwszy artykuł Jenni poświęca zagadnieniu sprawczości i przyczynowości czasownika אָבַד („zginąć”). Wbrew gramatykom, którzy w odniesieniu do אָבַד mówią o pokrywaniu się znaczeń form *piel* i *hifil*, Jenni wskazuje na odmienność owych form. Najpierw, odwołując się do zasad gramatycznych języka akadyjskiego, dostrzega podobieństwo znaczeniowe pomiędzy akadyjskim tematem *D* (*D[oppelungs-]Stamm*) i hebrajską formą *piel*: znaczenie sprawcze, tzn. przyczynowe w odniesieniu do stanu (rezultat czynności) oraz akadyjskim tematem *Š* (*Š-Stamm*) i hebrajską formą *hifil*: znaczenie przyczynowe w odniesieniu do czynności lub jej przebiegu. Dzięki niezwykle wnikliwej i precyzyjnej analizie autorowi udaje się wykazać, że czynność wyrażona przez czasownik אָבַד w formie *hifil* ma za przedmiot osobę i ogranicza się do przyszłości, natomiast przy *piel* przedmiotem jest osoba lub rzecz, a w stosunku do sfery czasowej czynność jest obojętna. Idąc konsekwentnie dalej Jenni dostrzega, że w przypadku form *hifil* podmiot działa okazjonalnie (chodzi o czynność, która ma nastąpić w jakimś momencie w przyszłości), zaś przy *piel* habitualnie (chodzi o ogólnie ważne normy). Inna jeszcze różnica dotyczy relacji działania do przedmiotu: w *hifil* działanie odpowiada przedmiotowi, jest zgodne z jego istotą, stąd Jenni nazywa je

wa je substancjalnym, w *piel* działanie jest niekonieczne z punktu widzenia przedmiotu, stąd też autor nazywa je przypadkowym.

Przedmiotem drugiego artykułu jest czasownik בוא („przychodzić”) i jego teologiczne zastosowanie w Starym Testamencie. Profesor Jenni dzieli tradycyjnie teksty na starsze i późniejsze. Owocem jego analizy jest spostrzeżenie, że w tekstach najstarszych w czasowniku בוא chodzi o przychodzenie Boga do ludzi w jakimś określonym przypadku, by walczyć dla ich dobra. W tekstach młodszych, zwłaszcza prorockich, przyjście Boga ma na celu sąd i zbawienie, a także pozostanie. Autor słusznie wnioskuje, że w Starym Testamencie nie ma określeń nominalnych, które mówią o Bogu jako o „tym, który przyszedł” lub „przychodzącym”. Dopiero w Nowym Testamencie Bóg otrzymuje tytuł ἐρχόμενος („przychodzący”) (Ap 1,4.8; 4,8).

Kolejnym tematem analizowanym przez starotestamentalistę z Bazylei jest sposób wyrażania w języku hebrajskim idei „chcieć” i „nie chcieć”. Znów w toku dokładnej analizy autor wykazuje, że istnieją dwa terminy, uzupełniające się jako para słowna, która obejmuje wyrażenie odpowiedzi na czyjeś wezwanie lub życzenie („chcieć” lub „nie chcieć”). Pierwszym jest לא w wewnętrznie-przyczynowym *hifil*, wyrażającym intencjonalność i zgodność z podmiotem i z tej racji w normalnych warunkach jest ono nie negowane („chcieć”). Drugim terminem jest אבה (w *qal*), oznaczające faktyczne, przygodne „chcieć”, które w hebrajskim biblijnym jest prawie zawsze zanegowane („nie chcieć”).

Następnym zagadnieniem jest zastosowanie w Starym Testamencie przyimka עתה („teraz”). Autor wskazuje na dwa zasadnicze sposoby użycia עתה, mianowicie jako wprowadzenie reakcji na poprzedzającą ekspozycję (najczęściej יענה - „i/a teraz”) oraz jako przysłówek czasu dla bliższego określenia orzeczenia, który daje orientację na osi czasu.

Niezwykle interesujący i bardzo przekonywujący jest artykuł o funkcji w hebrajszczyźnie biblijnej form zwrotno-biernych. W odróżnieniu od tradycyjnego podziału czynności na prostą, intensywną i przyczynową, Jenni proponuje najpierw podział na czynność aktualną i rezultatową. Następnie w ramach czynności aktualnej mówi o czynności prostej, obejmującej formę *qal*, która wyraża działanie w jego trakcie („aktualne”) i formę *nifal*, która wyraża aktualną czynność na podmiocie (bierną lub zwrotną) oraz o czynności przyczynowej, obejmującej formę *hifil*, która wyraża spowodowanie jakiegoś zdarzenia lub działania (nie stanu) i formę *hofal*, która jest formą bierną w stosunku do *hifil* i oznacza „bycie spowodowanym” do jakiegoś aktywnego zdarzenia czy aktywnej czynności (nie do zdarzenia biernego). Czynność rezultatową, czyli

sprawcze powodowanie jakiegoś stanu, wyrażają formy *piel*, jako formy czynne, *pual* - formy bierne do *piel*, wskazujące na rezultatywne bycie przeniesionym w jakiś stan, i *hitpael* - zwrotne w stosunku do *piel*, w których chodzi o działanie na sobie samym, przez które podmiot zostaje przeniesiony w jakiś stan. Podstawową nowością a zarazem kluczową tezą analizy Jenni'ego jest zatem rozróżnienie pomiędzy aspektem aktualnym czynności, wyrażonym przez formy *qal*, *nifal*, *hifil* i *hofal*, podkreślającym działanie jako takie i podmiot, który podlega działaniu, a aspektem rezultatywnym, wyrażonym w formach *piel*, *pual* i *hitpael*, w którego centrum jest przedmiot i jego stan powstały wskutek działania.

W szóstym artykule autor porusza problem odróżnienia zdania nominalnego od verbalnego przy czasownikach przymiotnych, takich jak *ברר* czy *זקן*. Po oparciu na tradycyjnych założeniach (zdanie nominalne bez *verbum finitum*), ale dosyć zagmatwanej analizie wskazuje na dwie możliwości w przypadku zdania nominalnego: wypowiedź z kontrastującym orzeczeniem przed podmiotem (*ני* + O + P) i zdanie podające okoliczności (*י* + P + O) oraz dwa schematy zdania verbalnego: z szykiem normalnym (O + P) i z inwersją (*י* + S + P) dla podkreślenia podmiotu lub podania okoliczności.

Wiele łatwiejsze w czytaniu i w zrozumieniu jest studium dotyczące czasownika „uciekać” w akadyjskim i hebrajskim zastosowaniu językowym. Profesor Jenni pokazuje, że akadyjski czasownik *napašudu* odpowiada hebrajskiemu *ניס*: obydwie mówią o uciekaniu przed życiowym niebezpieczeństwem lub jakąś życiową katastrofą. Akadyjski *nābutu* koresponduje natomiast z hebrajskim *ברח*: mówią o uciekaniu w sensie unikania położenia, które jest nie do zniesienia, zmiany stanu socjalnego.

Przy analizie Ps 118,23 Jenni zwraca uwagę na rozwój zdań z przymikiem *מן* w połączeniu z określeniem Boga dla wskazania na Niego jako przyczynę: od poświadczenia ukrytego działania Boga aż do teologicznego objaśniania biegu historii.

W następnym, znów niezwykle zagmatwanym i pisanym bardzo długimi zdaniami artykule, nasz starotestamentalista bada czasowe zastosowanie przymika *מן* u Deutero-Izajasza, wykazując, że większość z jego zastosowań ma charakter „kierunkowy” a w prawie połowie z nich *מן* występuje w podwójnej formule kierunkowej „od ... do”. Tak samo jak *עד* tak i *מן* ukierunkowane jest od czasu wcześniejszego na późniejszy, przy czym punkt wyjścia przy *מן* może znajdować się niezależnie od mówiącego zarówno w przeszłości jak i w przyszłości.

W analizie rzeczownika סרה w Pwt 19,16 (przedmiot kolejnego studium) autor odwołuje się do akadyjskiego czasownika *sarāru* (być fałszywym, oszukiwać). Z jego badań wynika, że termin סרה może pochodzić od rdzenia סר i wówczas oznacza „zaprzestanie” albo od rdzenia סרר, za czym przemawia odpowiednik akadyjski, i wtedy może oznaczać bądź „buntowniczość”, „przekorę”, bądź też „fałsz”, który najprawdopodobniej jest treścią סרה w Pwt 19,16.

W jedenastym artykule profesor Jenni wyjaśnia znaczenie końcowych formuł doksologicznych w psalterzu (41,14; 72,18-19; 89,53; 106,48). Wyrażenie סרך ויהוה, na które autor zwraca szczególną uwagę, miało w liturgii pierwotnie charakter odpowiedzi na Boże działanie, reakcji na czyn Bożego błogosławieństwa. Słowo אמן natomiast potwierdza, że to, co zostało powiedziane wcześniej jest prawdziwe i uznawane za zobowiązujące. Doksologie nie są zatem kontynuacją treści danych psalmów, lecz odpowiedzią podsumowującą to, co jest wcześniej.

Kolejny artykuł Jenni poświęca zwrotowi „Idź w pokój”, który po hebrajsku wyrażany jest przez בשלום lub לשלום. Autor wyjaśnia najpierw, że słowo שלום, tłumaczone najczęściej jako „pokój”, jest rzeczownikiem pochodzącym od rdzenia שלם i oznacza „nienaruszalność”, „dobre samopoczucie”, „pomyślność”. שלום nie jest więc ani rzeczą, ani miejscem, lecz abstrakcyjnym pojęciem kwalifikującym. Wyrażenie לך בשלום („Idź w pokój”) oznacza „pójście” w aktualnie zachodzących pokojowych, pomyślnych okolicznościach, natomiast לשלום „pójście” bardziej ogólne, które włącza także okoliczności nieaktualne, oczekiwane w przyszłości.

W próbie wyjaśnienia opuszczanego w tłumaczeniach (także w BT) wyrażenia לירושלם („do Jerozolimy”) w zwrocie z Jr 3,17: לשם ויהוה לירושלם, którego nie ma w LXX, profesor z Bazylei dochodzi do wniosku, że przyimek ל, który w klasycznym hebrajskim w połączeniu z określeniem miejsca nie służy do wskazania celu, przybiera sens kierunkowy w pismach późniejszych, przede wszystkim w kronikarskim dziele historycznym. Profesor Jenni postrzega więc wyrażenie לירושלם jako zapożyczenie znaczenia aramejskiego dla słowa hebrajskiego. W późnym aramejskim (IV-III), który wpływał na poklasyczny hebrajski, przyimek kierunkowy אל został zastąpiony przez על i ל. Zwrot z Jr 3,17, w którym występuje ל także z racji treściowych, jawi się jako późniejsze uzupełnienie kontekstu, który już sam w sobie jest późniejszy od zasadniczej wypowiedzi proroka.

Artykuł czternasty poświęcony jest znanemu problemowi wyrażenia מראשית w Rdz 1,1. Na podstawie szczegółowej analizy niektórych przykła-

dów z określeniami czasowymi Jenni zauważa, że hebrajski nie odróżnia w wyrażeniach czasowych wartości ekstremalnych od nieekstremalnych. W odniesieniu do Rdz 1,1 sugeruje, że ראשית jest w regularnym stanie niezależnym (*status absolutus*) bez rodzajnika, a wyrażenia בראשית nie należy rozumieć w sensie ekstremalnym („najpierw”, „jako pierwsze”), lecz nieekstremalnym i tłumaczyć odpowiednio jako „na początku” lub „całkiem na początku”.

Przy analizie roli przyimka ב w zwrocie בפהם w Hi 16,10 autor pokazuje, że wyrażenia przyimkowe z ב zastępują dopełnienie bliższe i wszystkie tego rodzaju przypadki odnoszą się do określonej kategorii czasowników i dopełnień, mianowicie do czasowników poruszania jakiejś części ciała, przy czym owo poruszenie części ciała nie jest następstwem zwykłej, codziennej cielesnej funkcji życiowej, lecz znakiem, sygnałem, który ma służyć komunikacji. Stąd Jenni nazywa te czasowniki *verba gestus* („czasowniki gestu”) lub *verba gesticulationis* („czasowniki gestykulacji”), a ב, które im towarzyszy, *bet gesticulationis*.

Przedmiotem kolejnego studium, przedstawionego w sposób bardzo skomplikowany, jest określana jako *crux interpretum* szósta prośba Modlitwy Pańskiej: „Nie wódź nas na pokuszenie”. Autor skupia się najpierw na konstrukcji greckiej i wskazuje na istnienie tzw. funkcyjnej struktury czasownikowej (FSC), składającej się z czasownika funkcyjnego εισφέρειν („wprowadzać”, „wieść”) i rzeczownika odczasownikowego πειρασμός („pokuszenie”, „próba”). Zastosowanie FSC sprawia, że sens wypowiedzi jest bardziej ogólny niż przy zastosowaniu czasownika podstawowego πειράζειν („kusić”, „próbować”). W drugiej części, skupiając się na - jego zdaniem - aramejskim oryginale, Jenni widzi trudność w tłumaczeniu przyczynowego (hafel) עליל („wprowadzić”), które można oddać podobnie jak przyczynowość hebrajską przez wyrażenie obejmujące szeroki zakres: od życzliwego przyzwolenia aż do wrogiego przymusu. W interpretacji owego *crux interpretum* Jenni, radząc zatem uwzględnić hebrajską / aramejską przyczynowość i grecką funkcyjną strukturę czasownikową, sugeruje wewnętrzno-przyzwoleniowe rozumienie prośby, jednak do końca nie precyzuje, na czym takie zrozumienie miałoby polegać.

Artykuł zatytułowany przez autora *Filologiczne i lingwistyczne problemy hebrajskich przyimków*, po wymienieniu najważniejszych przyimków i stwierdzeniu, że ich dokładne znaczenie w określonym tekście wynika z relacji pomiędzy ich abstrakcyjnym znaczeniem podstawowym a semantycznym otoczeniem przed i po przyimku, które stawia w relacji dwie wielkości, w dokładniejszej analizie ogranicza się jednak tylko do przyimka ב i ב. W wyrażeniu בארם z Rdz 9,6a widzi tzw. *bet pretii* i propo-

nuje tłumaczenie „za tego człowieka” (nie *bet instrumenti* jak np. w BT: „przez ludzi”, czy TOB: „par l'homme”). W przypadku zwrotu בצלמו w Rdz 9,6b chodzi o *bet essentiae*, zestawiające dwie wielkości, między którymi zachodzi tożsamość odniesienia. Przyimek ב w wyrażeniu ברמותו בצלמו Jenni postrzega jako termin formy spostrzeżenia, sprawiający, że ברמותו nie jest bliższym określeniem do działania, a konkretnie do „uczynienia” (נעשה), lecz apozycyjnym bliższym określeniem do צלב i oznacza „coś, co jest nam podobne”. Zwrot ברמותו בצלמו należy zatem tłumaczyć: „jako nasz obraz, jako coś, co jest nam podobne”.

Sposób łączenia czasownika נבח w *hifil* z dopełnieniem bliższym w zdaniu ובוש אבנר מבנומן רבני z 2 Sm 2,31 stanowi kolejny przedmiot badań. Według Jenni'ego lekcję מאנשי z 4QSm^a należy uznać za *lectio faciliior*, gdyż jest rezultatem późniejszego upodobnienia przyimka ב do מן. W 2 Sm 2,31 obok מן *partitivum* obecne jest, zdaniem autora, ב *participationis*, które wskazuje zarówno na całość jak i na jedną część. 2 Sm 2,31 informuje więc, że przegrana dotyczy jednej z części Benjamina (מבנומן) i to właśnie „mężów Abnera” - jako całość (רבני אבנר), z których część - 360 mężów - zostało zabitych, podczas gdy pozostali wrócili do Machanaim (w. 29).

Na przykładzie analizy semantycznej czasownika הרל Jenni wykazuje, że to nie tzw. „hebrajskie myślenie”, ale odmienne, w porównaniu z naszymi, kategorie językowe powodują, że dzisiejsze leksykony hebrajskie nie rozróżniają między tym, co w terminologii łacińskiej gramatycy nazywają *inchoativus* (akcentujący początek czynności) a *durativus* (podkreślający trwanie czynności). W konsekwencji autor każe rozumieć czasownik הרל jako „rozpocząć nie działać”, a nie „zaprzestać działać”.

W ostatnim, dwudziestym artykule, autor wskazuje na istnienie w niektórych tekstach wyrażen pleonastycznych służących porównaniu. Jako przykład podane zostały zwroty z dwóch psalmów, w których zamiast zwykłego ב jest בערך: ואחז אנוש בערכי: בערך (Ps 55,14a) lub המחנה: ברמות (Ps 58,5a).

Żadnemu z artykułów profesora z Bazylei nie można odmówić precyzyjności, logicznego i konsekwentnego przeprowadzania analiz oraz wnikliwego dochodzenia w celu rozwiązania niekiedy bardzo drobnych, ale z drugiej strony istotnych problemów podejmowanych tematów. Poruszanie się w obrębie tych tematów z wielką finezją umożliwia mu wyciąganie odważnych wniosków, często także modyfikujących a nawet zmieniających powszechne stanowiska tradycyjne.

Faktem jest, że język artykułów jest niekiedy bardzo zawiły. Napotykane od czasu do czasu przeskoki myślowe, oczywiste dla wielkiego profesora i znawcy języków semickich, mogą stanowić niemałą trudność dla początkujących hebraistów. Niemniej wielka wiedza autora w dziedzinie Starego Testamentu sprawia, że w przeprowadzonych przez niego analizach można znaleźć wiele cennych wskazówek dla zrozumienia orędzia teologicznego pierwszej części chrześcijańskiej Biblii. Książkę profesora Jenni'ego można by polecić przede wszystkim każdemu, kto poszukuje problemów filologicznych w Starym Testamencie i pragnie je owocnie rozwiązywać.

Ks. Grzegorz Szamocki